

Seksuele fantasieën en seksueel gedrag: een verkennend onderzoek

SB 3.1 SB 3.2

Joost Dekker, Gerda Bierens, Hildien van der Vrugt en Walter Everaerd*

Op grond van de sociale leertheorie werd een samenhang verwacht tussen seksueel fantaseren (in diverse settings) en masturberen. Bij mannen werd deze samenhang inderdaad gevonden, bij vrouwen in mindere mate. Tevens werd een samenhang verwacht tussen seksueel fantaseren en het nemen van initiatieven in seksuele interacties; deze verwachting werd echter niet bevestigd. De belangrijkste conclusie van dit verkennende onderzoek is: de verwachting bij zichzelf seksuele opwinding te kunnen bewerkstelligen (efficacy-verwachting) lijkt, op zijn minst bij mannen, een belangrijke determinant van seksueel gedrag.

Introductie

Zowel mannen als vrouwen rapporteren dat zij seksuele fantasieën hebben. Seksuele fantasieën komen voor tijdens seksuele interactie met een partner, bij masturbatie en op momenten dat verder geen openlijk seksueel gedrag vertoond wordt ('dagdromen') (Kinsey et al., 1953; Hariton en Singer, 1974; Sue, 1979; Crépault et al., 1977; Crépault en Couture, 1980).

Over de functie van seksuele fantasieën bestaan uiteenlopende opvattingen. Fantasieën van vrouwen tijdens de coïtus zijn dikwijls opgevat als een aanwijzing voor intra- en interpersoonlijke conflicten (e.g. Hollender, 1963; Horney, 1967). Later nuanceert Hollender (1975) zijn opvattingen; hij veronderstelt dan dat seksuele fantasieën ook op conflict-vrije wijze kunnen bijdragen tot seksuele bevrediging. Op grond van uitspraken van vrouwen over hun fantasieën concluderen Hariton en Singer (1974) dat seksuele fantasieën een creatieve verrijking van en een stylistische variatie bij het vrijen zijn; fantasieën kunnen ook voor seksuele opwinding zorgen op momenten dat het vrijen verder niet erg opwindend is (adaptieve functie). Sue (1979) komt op grond van onderzoek bij mannen en

* Instituut voor Klinische Psychologie en Persoonlijheidsleer, Rijksuniversiteit Utrecht, Trans 4, 3512 JK Utrecht.

vrouwen tot een soortgelijke conclusie. Tenslotte is door diverse auteurs (Byrne, 1977; Money, 1977; Davidson, 1980; Davidson et al., 1982) gewezen op de rol die fantasieën spelen bij het activeren van seksueel gedrag: fantasieën leiden tot seksuele opwindning; deze opwindning motiveert een persoon om meer seksuele stimuli op te zoeken of toe te laten.

De bevindingen van Hariton en Singer en van Sue wijzen erop dat (een aantal) mensen seksuele fantasieën 'gebruiken' om zichzelf seksueel opgewonden te maken: middels fantasieën bewerkstelligen (sommige) mensen bij zichzelf seksuele opwindning. Dit is in strijd met een gangbare opvatting, namelijk dat seksuele opwindning mensen 'overkomt'. Volgens deze opvatting, door Schmidt (1974) de psychohydraulische of 'stoomketel'-theorie genoemd, worden mensen door een innerlijk mechanisme tot seksueel gedrag en seksuele opwindning gedreven. Onder zowel onderzoekers als 'leken' is deze opvatting wijd verspreid. De gedachte dat mensen opwindning zelf bewerkstelligen staat daar tegenover.

Er zijn redenen om aan te nemen dat deze verschillen niet toevallig zijn. Schmidt (1974) wijst op de ideologische bepaaldheid van het psychohydraulisch model. Vanuit een enigszins ander gezichtspunt, veronderstellen wij dat de verschillen in opvatting mede bepaald worden door de aard van de seksuele ervaring die mensen hebben: als mensen geleerd hebben om seksuele opwindning zelf te bewerkstelligen, zullen zij opwindning opvatten als iets waarop zij invloed hebben. Wij zullen dit hieronder toelichten en uitwerken.

Als mensen masturberen bewerkstelligen zij bij zichzelf seksuele opwindning. Volgens de sociale leertheorie (Bandura, 1977) leidt dit er toe dat zij verwachten zelf seksuele opwindning te kunnen bewerkstelligen. Een dergelijke verwachting wordt in de sociale leertheorie een *efficacy-verwachting* genoemd. De efficacy-verwachting bepaalt het vertonen van gedrag: als iemand verwacht zelf seksuele opwindning op te kunnen roepen, zal hij/zij daadwerkelijk proberen seksueel opgewonden te worden. Behalve door masturberen kunnen mensen ook middels fantasieën bij zichzelf seksuele opwindning bewerkstelligen. De efficacy-verwachting, die als gevolg van masturberen ontstaat, zal generaliseren en zodoende ook bepalen in hoeverre iemand via fantasieën bij zich zelf seksuele opwindning tracht te bewerkstelligen. Men kan ook in omgekeerde volgorde redeneren: opgewonden worden door te fantaseren leidt tot de efficacy-verwachting; deze generaliseert en beïnvloedt daardoor het vertonen van masturberen.

Omdat masturberen via de efficacy-verwachting het vertonen van fantaseren zal bepalen en omdat het omgekeerde verband ook zal gelden, verwachtten wij een positieve correlatie tussen het vertonen van beide gedragingen.

Als een persoon initiatief neemt in een seksuele interactie met een partner leidt dit er onder meer toe dat hij/zij zelf seksueel opgewonden wordt. Op grond van eenzelfde redenering als bij masturbatie verwachtten wij een positieve correlatie

tussen fantaseren en het nemen van seksuele initiatieven.

De efficacy-verwachting ontstaat als er een relatie is tussen eigen gedrag en seksuele opwinding (cf. Bandura, 1977). Als men buiten beschouwing laat wie er initiatieven neemt in een seksueel contact, is er geen (of alleen een onduidelijke) relatie tussen gedrag en opwinding. Daarom zal, als we afzien van wie initiatief neemt, seksueel contact op zich niet bijdragen tot de efficacy-verwachting. Wij hebben daarom geen reden een positieve correlatie te voorspellen tussen fantaseren (dat bepaald wordt door de efficacy-verwachting) en seksueel contact met een partner. Zodoende voorspellen wij een samenhang tussen fantaseren en bepaalde seksuele gedragingen (masturberen en initiatief nemen); ten aanzien van seksueel contact ontbreekt deze voorspelling.

Methode

Proefpersonen

Vierentwintig mannen en 24 vrouwen namen aan het onderzoek deel. Zij waren psychologie-studenten, die in het kader van hun opleiding aan een aantal onderzoeken dienen deel te nemen. Drie proefpersonen werden vervangen: een man weigerde deelname aan het onderzoek; één man en één vrouw beschouwden zichzelf als homoseksueel: zij werden getest met aangepast materiaal, maar hun gegevens werden niet verwerkt. De overige proefpersonen beschouwden zich als uitsluitend of overwegend heteroseksueel. De gemiddelde leeftijd van de mannen was 22,3 jaar (s.d. 3,1) en van de vrouwen 23,9 (s.d. 8,8). Negen mannen en zestien vrouwen gaven aan een vaste partner te hebben; de overige proefpersonen hadden geen vaste partner, maar wel seksuele ervaring met een partner.

Operationalisaties

Het vóórkomen van seksuele fantasieën in drie verschillende settings werd als volgt bepaald: a. Wij gebruikten de subschaal 'Seksuele Dagdromen' van de Imaginal Process Inventory (Singer en Antrobus, 1972). Deze schaal bestaat uit twaalf items, die betrekking hebben op frequentie en intensiteit van seksuele dagdromen. b. Op een 7-puntsschaal gaven de proefpersonen aan hoe vaak zij seksuele fantasieën hadden tijdens masturberen. Aan elk punt van de schaal was een verbale omschrijving gegeven; de extremen van de schaal waren 'nooit' en 'altijd'. c. Op dezelfde manier beoordeelden de proefpersonen de frequentie van seksuele fantasieën tijdens interactie met een partner. Daarbij werd onderscheid gemaakt tussen het begin van de interactie en de periode vlak voor het orgasme: deze twee scores werden gesommeerd.

Het nemen van seksuele initiatieven werd bepaald met de Seksueel Initiatief Vragenlijst. In deze vragenlijst worden 23 vormen van seksuele interactie met een partner genoemd (bijv. 'streel hem/haar over zijn/haar lichaam'). Deze items werden afgeleid uit de Bentlerschalen (1969 a + b) en de Sexual Arousalability Inventory (Hoon et al., 1976). Bij elk item geeft de proefpersoon aan 1. hoe vaak hij/zij zelf dit gedrag initieert en 2. hoe vaak zijn/haar partner dat gedrag initieert. Dit gebeurt op verankerde 7-puntsschalen, lopend van 'nooit' tot 'vier of meer keer per week'. Uit deze vragenlijst werden twee scores afgeleid. Ten eerste, de Seksueel Initiatief score (SI): dit is het verschil tussen de totale frequentie van eigen initiatieven en de totale frequentie van initiatieven door de partner. Ten tweede, de frequentie van seksueel contact met een partner (SCP): dit is de som van de totale frequentie van eigen initiatieven en de totale frequentie van initiatieven door de partner. De SI-score is als verschil score gedefinieerd om seksueel initiatief zoveel mogelijk onafhankelijk van de totale seksuele ervaring met een partner (SCP) te meten: de invloed van irrelevante factoren op de maat voor initiatief (zoals weinig gelegenheid tot seksueel contact) wordt zodoende geëlimineerd.

De frequentie waarmee proefpersonen hun eigen geslachtsdelen stimuleerden, zonder en met orgasme, werd op de verankerde 7-puntsschalen weergegeven ('nooit' - 'vier of meer keer per week'). Deze twee scores werden gesommeerd, resulterend in de Masturbatie Frequentie (MF).

Bij alle vragen naar de frequentie van seksuele gedragingen en fantasieën refererden de proefpersonen aan het afgelopen jaar.

Procedure

Dit onderzoek maakte deel uit van een meeromvattend onderzoek naar seksueel functioneren (Dekker et al., in voorbereiding). Voor zover relevant zullen wij de gang van zaken tijdens het gehele onderzoek kort beschrijven. De proefpersonen werden geworven voor een 'emotie-onderzoek'. Elke proefpersoon (pp) werd individueel onderzocht. De pp werd geïnformeerd over de gang van zaken tijdens het experiment en tekende een verklaring van informed consent. De pp verschaft enkele demografische gegevens en vulde enkele vragenlijsten in. Vervolgens werden seksuele stimuli aangeboden (erotisch verhaal, instructie tot fantaseren). Daarbij werd bepaald in welke mate de pp seksuele en andere gevoelens ervaren had. Vervolgens vulde de pp vragenlijsten in over seksueel initiatief, masturbatie, fantaseren tijdens masturbatie en partnerinteractie, seksueel dagdromen (in deze volgorde). Aan het eind van de sessie werd de pp geïnformeerd over het doel van het onderzoek. Nadat de gegevens geanalyseerd waren werden de ppn geïnformeerd over de resultaten.

Elke pp werd onderzocht door een team van een mannelijke en vrouwelijke proefleider (pl). Bij de mannelijke ppn werd het onderzoek uitgevoerd door de mannelijke pl, terwijl de vrouwelijke pl zat te lezen of te schrijven. Omgekeerd bij vrouwen. Er waren een mannelijke en twee vrouwelijke pls; deze laatsten werden random aan de helft van de ppn toegewezen.

Resultaten

De samenhang tussen seksuele fantasieën en seksuele gedragingen werden geanalyseerd met product-moment correlatie (eenzijdige toetsing, $\alpha = 0.05$). De resultaten zijn vermeld in tabel 1.

Tabel 1. Correlaties tussen seksuele fantasieën en seksuele gedragingen bij mannen en vrouwen

	Mannen			Vrouwen		
	Masturbatie frequentie (MF)	Seksueel initiatief (SI)	Seksueel contact met partner (SCP)	Masturbatie frequentie (MF)	Seksueel initiatief (SI)	Seksueel contact met partner (SCP)
Seksuele dagdromen	.50***	.34**	.21	.22	.15	.25
Fantasieën tijdens masturberen	.40**	.12	-.26	.60****	-.04	-.18
Fantasieën tijdens seksuele interactie	.35**	-.35**	-.32*	.15	.05	.36**

* $p \leq .10$, ** $p \leq .05$, *** $p \leq .01$, **** $p \leq .005$, eenzijdige toetsing.

Bij *mannen* bleek een hogere masturbatie frequentie samen te gaan met een sterkere tendens tot seksueel dagdromen. Eveneens was de masturbatie frequentie hoger naarmate de frequentie van fantaseren tijdens masturbatie en tijdens partnerinteractie toenam. Tevens was er een positieve samenhang tussen het nemen van seksuele initiatieven en seksueel dagdromen. Tot zover zijn de resultaten in overeenstemming met de hypothesen. De correlatie tussen seksueel initiatief en fantaseren tijdens masturbatie was niet significant. Verder bleken mannen die tijdens partnerinteractie meer fantaseerden minder initiatief te nemen.

In tabel 1 zijn ook de correlaties vermeld tussen seksueel fantaseren en de totale frequentie van seksueel contact met een partner. Zoals uiteengezet is, hadden

wij geen reden om hier significante, positieve correlaties te verwachten. Noch dagdromen noch fantaseren tijdens masturbatie correleerde significant met de frequentie van seksueel contact. De correlatie met fantaseren tijdens partnerinteractie tendeerde naar significantie, maar was negatief. (Voor de overzichtelijkheid zijn in tabel 1 ook in deze gevallen de p-waarden voor eenzijdige toetsing vermeld; om de p-waarden voor tweezijdige toetsing te verkrijgen, moet men de opgegeven p-waarden verdubbelen.)

Bij vrouwen waren de correlaties tussen masturbatie frequentie en fantaseren in de verwachte richting (positief), maar alleen de correlatie met masturbatiefantasieën was significant. De correlaties tussen seksueel initiatief en fantaseren waren geen van alle significant, in tegenstelling tot onze verwachting.

Seksueel contact met een partner correleerde niet significant met dagdromen en fantaseren tijdens masturbatie, zoals verwacht. De correlatie met fantaseren tijdens partnerinteractie was positief en significant (bij eenzijdige toetsing), hetgeen wij niet verwacht hadden.

Bij wijze van exploratie werd tevens nagegaan of er verschillen waren tussen mannen en vrouwen in het vóórkomen van seksuele gedragingen en fantaseren. De verschillen werden getoetst met t-tests (tweezijdige toetsing, $\alpha = 0.05$). Er bleek geen significant verschil in de frequentie van seksueel contact met een partner ($t(46) = -0.98$, $p = .33$). Mannen gaven aan vaker het initiatief te nemen in seksuele interacties ($t(46) = 3.98$, $p = .000$) en vaker te masturberen ($t(46) = 3.51$, $p = .001$) dan vrouwen. Er bleek geen significant verschil in de frequentie van fantaseren tijdens partnerinteractie ($t(46) = 0.28$, $p = .78$). Tijdens masturbatie fantaseerden mannen meer dan vrouwen ($t(46) = 3.94$, $p = .000$). Wat betreft dagdromen scoorden mannen hoger dan vrouwen, maar het verschil was niet significant ($t(46) = 1.72$, $p = .09$).

Discussie

Bij mannen bieden de correlaties tussen fantaseren en masturberen steun aan onze hypothese. Deze was: masturberen leidt tot de verwachting zelf seksuele opwinding te kunnen bewerkstelligen (efficacy-verwachting); deze verwachting bepaalt het vertonen van fantaseren; hierom en omdat ook het omgekeerde zal gelden, zullen fantaseren en masturberen positief correleren. Bij vrouwen was alleen de correlatie tussen masturbatie en fantaseren tijdens masturbatie significant. Dat betekent dat we bij vrouwen veel minder steun voor onze hypothese hebben gevonden dan bij mannen. Het is mogelijk dat vrouwen minder dan mannen seksuele fantasieën 'gebruiken' om seksuele opwinding te bewerkstelligen. Het onderzoek werd echter bij een betrekkelijk kleine steekproef uitgevoerd, die bovendien uitsluitend uit studenten bestond. Mede gezien het feit dat de niet-

significante correlaties bij vrouwen beide wel positief waren (dat wil zeggen, in de verwachte richting) is het prematuur om conclusies te trekken over verschillen tussen mannen en vrouwen in de samenhang tussen fantaseren en masturberen.

Het nemen van seksuele initiatieven correleerde bij mannen met seksuele dagdromen, overeenkomstig onze verwachting: De overige correlaties waren niet significant of zelfs negatief. Bij masturberen vonden we steun voor onze hypothese, bij initiatief nemen eigenlijk niet. Deze discrepantie kan onder meer als volgt geïnterpreteerd worden. Wij veronderstelden dat mensen door initiatief te nemen of door te masturberen seksuele opwinding bij zichzelf bewerkstelligen. Masturberen is een individuele bezigheid, waarbij de relatie tussen gedrag en opwinding zeer direct is. Initiatief nemen tijdens seksuele interactie is interpersoonlijk gedrag: mogelijk wordt de relatie tussen eigen gedrag en opwinding 'overschaduw'd' door de inbreng van de partner. Ook is het mogelijk dat de eigen initiatieven vooral gericht zijn op stimulatie van de partner.

Onze verwachting was dat fantaseren (via de efficacy-verwachting) zou correleren met specifiek die gedragingen, waarbij een persoon bij zichzelf seksuele opwinding oproept. Op grond van de efficacy-theorie is er geen reden om positieve, significante correlaties te verwachten tussen fantaseren en de frequentie van seksueel contact, als we afzien van wie initiatief neemt. Seksueel contact met een partner correleerde in vier van de zes gevallen niet significant met fantaseren. Kennelijk is de samenhang tussen fantaseren en gedrag, voor zover die bestaat, inderdaad specifiek. De correlatie met fantaseren tijdens partnerinteractie was negatief bij mannen en positief bij vrouwen (hoewel bij tweezijdige toetsing niet significant). Het is ons niet duidelijk hoe, als dit meer dan toevalsverschijnselen zijn, dit geïnterpreteerd moet worden. Dit zelfde geldt voor de negatieve correlatie tussen fantaseren tijdens partnerinteractie en seksueel initiatief bij mannen.

Vrouwen gaven aan minder het initiatief te nemen bij seksuele interacties dan mannen, ook masturbeerden zij minder en fantaseerden zij daarbij minder dan mannen. Gezien de kleine, selecte steekproef moeten deze gegevens met de nodige reserve beschouwd worden. Toch lijkt het seksuele gedrag van mannen en vrouwen nog steeds in overeenstemming met traditionele sekserollen. Opvallend is dat fantaseren tijdens partnerinteractie hierop een uitzondering vormt, hetgeen ook door Sue (1979) gevonden werd.

Aan dit onderzoek lag de veronderstelling ten grondslag dat mensen verschillen in de mate waarin zij verwachten bij zichzelf seksuele opwinding te kunnen bewerkstelligen (efficacy-verwachting). De verkregen resultaten bieden enige steun aan de stelling dat deze efficacy-verwachting, in ieder geval bij mannen, een belangrijke determinant van seksueel gedrag is.

Literatuur

- Bandura, A., Self-efficacy: toward a unifying theory of behavioral change. *Psychological Review*, 1977, 84, p. 191-215.
- Bentler, P.M., Heterosexual behavior assessment I-Males. *Behaviour Research and Therapy*, 1969, 6, p. 21-25a.
- Bentler, P.M., Heterosexual behavior assessment II-Females. *Behaviour Research and Therapy*, 1969a, 6, p. 21-25.
- Byrne, D., The imagery of sex. In: J. Money en H. Musaph (eds), *Handboek of sexology*. Amsterdam: Elsevier, 1977.
- Crépault, C., G. Abraham, R. Porto en M. Couture, Erotic imagery in women. In: R. Gemme en C.C. Wheeler (eds.), *Progress in sexology*. New York: Plenum, 1977.
- Crépault, C. en M. Couture, Men's erotic fantasies. *Archives of Sexual Behavior*, 1980, 9, p. 565-581.
- Davidson, J.M., The psychobiology of sexual experience. In: J.M. Davidson en R.J. Davidson (eds.), *The psychobiology of consciousness*. New York: Plenum, 1980.
- Davidson, J.M., M. Kwan en W.J. Greenleaf, Hormonal replacement and sexuality in men. *Clinical Endocrinology and Metabolism*, 1982, 11, p. 599-623.
- Dekker, J., W. Everaerd en N. Verhelst, *Attending to stimuli or to images of sexual feelings: effects on sexual arousal* (in voorbereiding).
- Hariton, E.D. en J.L. Singer, Women's fantasies during sexual intercourse: normative and theoretical implications. *Journal of Consulting and Clinical Psychology*, 1974, 42, p. 313-322.
- Hollender, M.H., Women's fantasies during sexual intercourse. *Archives of General Psychiatry*, 1963, 8, p. 102-106.
- Hollender, M.H., Women's use of fantasy during sexual intercourse. In: I.M. Marcus en J.J. Francis (eds.), *Masturbation, from infancy to senescence*. New York: International Universities Press, 1975.
- Hoon, E., J. Wincze en P. Hoon, An inventory for the measurement of female sexual arousability: the SAI. *Archives of Sexual Behavior*, 1976, 5, p. 291-300.
- Horney, K., *Feminine psychology*. New York: Norton, 1967.
- Kinsey, A.C., W.B. Pomeroy, C.E. Martin en P.H. Gebhard, *Sexual behavior in the human female*. Philadelphia: Saunders Company, 1953.
- Money, J., Role of fantasy in pair-bonding and erotic performance. In: R. Gemme en C.C. Wheeler (eds.), *Progress in sexology*. New York: Plenum, 1977.
- Schmidt, G., Sexuelle Motivation und Kontrolle. *Sexual Medizin*, 1974, 3, p. 60-65.
- Singer, J. en J. Antrobus, Daydreaming, imaginal processes and personality: a normative study. In: P. Sheehan (ed.), *The function and nature of imagery*. New York: Academic Press, 1972.
- Sue, D., Erotic fantasies of college students during coitus. *Journal of Sex Research*, 1979, 15, p. 299-305.

Summary

Sexual fantasies and sexual behavior: an exploratory study

From a social learning theory viewpoint, a connection is expected between having sexual fantasies (in varying settings) and masturbating. This hypothesis is confirmed in the present investigation

with regard to men, and also in women but to a lesser extent. The hypothesis that having sexual fantasies would be connected with taking initiatives in sexual interaction is not confirmed. The most important conclusion of this investigation is that the expectation of being able to induce sexual excitement in oneself (the self-efficacy expectation) appears to be, at least in males, an important factor in sexual behavior.

Bericht

Wetenschap en homoseksualiteit

Het vijandig klimaat waarin homoseksualiteit tot voor kort beleefd werd, heeft ook het wetenschappelijk onderzoek op dit terrein beïnvloed: blinde vlekken, visie als ziekte, misdaad of afwijking, bevestiging van vooroordelen.

Anderzijds hebben een aantal wetenschappen zelfs bijgedragen tot de onwetendheid en valse voorstellingen. In het spoor van een beginnende mentaliteitswijziging en emancipatie zijn in verschillende landen initiatieven genomen om vanuit een positievere benadering te werken (in Nederland spreekt men bijv. van homostudies).

Om te weten hoe de toestand op dit gebied in Vlaanderen evolueert, heeft de Federatie Werkgroepen Homofilie (FWH) besloten een studiedag aan dit thema te wijden, op woensdag 17 oktober 1984 (van 10 u tot 16.30 u) in de gebouwen van de Rijksuniversiteit te Gent, Blandijnberg 2.

Dr. Rob Tielman (sociologie, Utrecht) zal de situatie van homostudies in Nederland schetsen. Daarna zullen Vlaamse onderzoekers de vraag stellen naar wat hier reeds gerealiseerd werd, wat niet en wat er zoal moet en bestudeerd kan worden.

Drs. John De Wit (sociologie – criminologie, Leuven) zal de problematiek algemeen voorstellen, waarna specifieke deelgebieden zullen ingeleid worden door drs. Luuk Gijs (psychologie – seksuologie, Leuven): hulpverlening; drs. Geert Debeuckelaere (geschiedenis, Gent): historisch onderzoek. Er zal tevens gelegenheid zijn tot vragen stellen en discussie.

Verdere inlichtingen op het secretariaat van de FWH, Dambruggestraat 204, 2008 Antwerpen (03/233 25 02 – 232 70 64).